

raskrižje raznolikih putova na kojem se nalazi moderna historijska znanost. Ne treba ulaziti u detaljne analize da bi se kod mnogih novih struja primjetio pokupaj ograničavanja historije i historijskog istraživanja na vrlo fragmentarna područja, bez jasne međusobne veze, u kojima se gubi iz vida sveobuhvatnost i cjelina historijskog razvoja. Jednodimenzionalnost posebno dolazi do izražaja kod autora koji po vokaciji, očito, nisu primarno historičari, a shvaćaju historiju kao prikupljanje pojedinačnih činjenica i ilustracija, koje će im pomoći u gradnji teorija i zaključaka. Osobito je izražen problem definicije pojedinih područja koja se navode u knjizi, gdje često uopće nije jasno što je njihov poseban predmet istraživanja, tako da će se iste teme ponavljati u nekoliko članaka, pri tome, jednom kao historija prekomorskih zemalja, drugi put kao usmena historija, pa onda opet kao historija odozdo i slično. Članak o historiji žena ilustrativan je kako za samu temu, tako i za stanje historijske znanosti u SAD-u. Unatoč navedenim nejasnoćama treba istaknuti da su istraživači spomenutih područja postavili pred historičare izazovan niz novih, vrlo važnih pitanja i usmjerili našu pozornost na mnoge nedovoljno istražene i nezasluzeno zanemarene aspekte razvoja ljudskog društva u prošlosti. Treba očekivati da će navedene teme, uklopljene u cjelinu historije društva, znatno pridonijeti povećanju razine naše spoznaje.

Borislav Grgin

GEZÁ ANDREAS VON GEYR, Sándor Wekerle, 1848–1921, R. Oldenburg Verlag, München, 1993., 529 str.

Sándor Wekerle jedan je od političara Ugarske u vrijeme Dvojne monarhije koji je, nakon Istvana i Kalmana Tisze, u najvećoj mjeri utjecao na njezinu povijest. Stoga se njegova politička biografija ne poklapa samo s etapama unutarnje politike Ugarske, već s političkim angažmanom građanstva, kojem je on pripadao, u jednom političkom sistemu, organiziranom na način da osigurava nesmetanu vladavinu gentrije, magnata i državnih činovnika.

Iako je Wekerle završio pravne i političke znanosti, sposobnost i interes za financijama usmjeravali su njegovu političku aktivnost, počam od prvog zaposlenja u ministarstvu financija, odakle započinje njegov uspon. Osim neospornog talenta za pitanja financija, veoma važnu ulogu u njegovu usponu imale su dvije tipično mađarske institucije političkog života – slobodno zidarstvo i kasino kao mjesto okupljanja. Iako je članstvo u dvjema ložama ubrzo napustio (ložu »Köyves Kálman« 1872., ložu »Hungaria« 1886.), Sándor Wekerle je od svojih protivnika uvijek smatran masonom po duhu i tipičnim Nijemcem, što je bio, kojemu ne treba vjerovati. Međutim, iako je slobodno zidarstvo službeno napustio, tijekom svoje 40-godišnje karijere nije napustio predsjedavanje »Gradskim kasinom«, koji je utemeljio 1883., ponajviše zato što je kasino, u vrijeme kada parlament nije zasjedao i kada su stranke bile samo klubovi za raspravu ili stranački klubovi, imao ulogu središnje političke institucije.

Svoj uspon Wekerle je započeo i završio s generacijom političara rođenom 1848. (grof I. Tisza, grof G. Andrassy, grof A. Appony, Giula Justh, grof K. Héderváry, baron Wlassich), koja je postala svjedokom na samo vlastitoga političkoga kraja, nego i Dvojne monarhije. Stoga je biografija S. Wekerlea ujedno i odgovor na pitanje u kojoj je mjeri ova generacija političara sukrivac u njezinu kraju.

Autor knjige je podijelio životni put i političku karijeru S. Wekerlea u sedam razdoblja: 1887.–1895., 1895.–1906., 1906.–1910., 1910.–1917., 1917.–1918. i 1918.–1921.

U prvom razdoblju svoga djelovanja S. Wekerle napreduje skupa s Kalmanom Tiszom, koji ga 1887. imenuje državnim tajnikom i time bliskim suradnikom premijera u financijskim pitanjima. Samo dvije godine kasnije, 1889., preuzima tada četrdesetogodišnji Wekerle resor financija u svojstvu ministra. Na tom su mjestu samo dva ministra bila mlada od njega, međutim, Wekerle je prvi ministar građanskog porijekla. Značenje ovog imenovanja može se shvatiti ako se ima na umu da je Ugarska 1886. imala 43,04 milijuna forinti duga, a 1887. 49,62 milijuna s tendencijom daljnjeg rasta. Wekerle je odmah istupio s cjelovitim planom ekonomske politike (monopol države nad duhanom i solju, reforma novčane jedinice i zamjena novca), potpuno se u svom resoru osamostalio 1895. i zadržao ga čak i kada je imenovan premijerom 17. studenoga 1892. kao prvi pripadnik srednje klase na tome mjestu. Kabinet je sastavio od financijskih stručnjaka, većinom pripadnika slobodnog zidarstva, pa je odmah bio nazvan »slobodnozidarski kabinet« (str. 133). Djelovanje kabineta i predsjednika započeto je u slobodnozidarskom duhu protiv uloge Crkve u obrazovanju i za civilni brak. U strogo katoličkoj zemlji s monarhom koja personificira vlast Crkve, takva unutarnja politika je mogla duboko poremetiti socijalni i politički poredak, pa je kralj Franjo Josip preko Gornjeg doma organizirao glasovanje, nakon čega je, poslije negativnog rezultata, S. Wekerle dao ostavku u svibnju 1894., koju je car i kralj sa zadovoljstvom prihvatio.

U kratkom razdoblju svoga prvog predsjednikovanja Wekerle je položio temelje zaokreta u političkom sustavu Ugarske i međunarodnoj politici. Sprijecio je antimonarhističke demonstracije, koje su se očekivale prilikom povratka u Mađarsku ostataka Ferenza Kossutha (1895.) i svečanog ukopa. Zanimljivo je da je predlagao da ostaci dođu brodom u Rijeku te se brzo dovezu vlakom u Budimpeštu kako bi se izbjeglo masovno okupljanje snaga-pristaša nezavisne Mađarske. Na planu politike prema nacionalistima, Wekerle je bio sinonim mađarskog šovinizma. Posebno je oštro suzbijao nacionalni pokret sedmogradskih Rumunja, za koje je smatrao da su potpomognuti od Rumunjske, suzbijao je osamostaljenje Hrvatske, a u riječkom corpusu separatumu su financijske mjere počele stvarati antimadarsko raspoloženje, koje će se ubrzo pretvoriti u autonomni pokret. Na planu socijalne politike Wekerle je udario temelje radničkom zakonodavstvu. Radničkoj klasi, koja se upravo počela formirati nastojanjima da se provede industrijalizacija, socijalno je zakonodavstvo jamčilo nedjeljni odmor, blagajne uzajamne pomoći, dok je seljaštvu jamčilo okrupnjivanje parcela kako bi moglo dobiti kredite i time se uključivati u industrijsku proizvodnju. Na međunarodnom planu kabinet Wekerlea financijski se približavao Njemačkoj. Radilo se na ukidanju carina u ekonomskom odnosu s Njemačkom. Ta je mjera imala negativne posljedice za riječku luku jer je ona potkraj XIX. stoljeća prestala biti izvoznom lukom za mađarske poljoprivredne proizvode, koji su se sada ili izvozili u Njemačku ili su se preko njemačkih luka izvozili u sjevernu Europu. U privrednoj komori Rijeke elaborati, a prije svega godišnji izvještaji o riječkoj privredi, dovoljno govore o tome.

Ove su mjere S. Wekerlea bile tako dalekosežne da je 1904. mogao biti utemeljen »Srednjoeuropski privredni savez«, u čijoj će se sjeni odvijati politika Ugarske sve do raspada Dvojne monarhije. U razdoblju 1895.–1906., formalno izvan politike, Wekerle se sve više posvećuje »Srednjoeuropskom privrednom savezu«. Politika postaje ono što u biti ona uvijek jest: ekonomija. Navedeni su podaci (str. 194) da Ugarska 1891.–1899. na investicije u industriji troši 487.000 kruna, 1900.–1906. troši 2.704.000 kruna, 1907. (kada Wekerle drugi put postaje premijer), 4.132.000 kruna, a 1908. – 6.700.000 kruna.

U predvečerje koalicijske vlade – u krizi 1903.–1906., Wekerle zamjenjuje I. Tiszu, koji daje ostavku 14. veljače 1905., i 8. travnja 1906. imenovan je predsjednikom vlade složene vladine koalicije, vlade kojoj je cilj izbjeći eksplozivnu klimu unutar same Ugarske, koja bi mogla dovesti do nemira ne samo u Monarhiji u cjelini, već i na Balkanu (str. 212).

S drugim predsjednikovanjem Wekerlea stupa na snagu »nacionalna vlada«. Ona djeluje u sukobu Wekerle – F. Kossuth. Berlin je zadovoljan imenovanjem Wekerlea, jer se boji separatizma Kossuthove stranke »Nezavišnjaka« (str. 219).

Cjelokupno djelovanje Wekerlea kao predsjednika vlade u razdoblju vladavine koalicije sve do ostavke u rujnu 1909., bilo je koncentrirano na opstrukciju i onemogućavanje rješavanja svih velikih pitanja koje je koalicija postavila. U aneksijskoj krizi Wekerle je smatrao da je dualizam osnova uređenja i da nikakav trijalizam ne dolazi u obzir. Na planu demokratizacije izbornog zakona oštro je suzbijao socijaldemokratska opredjeljenja, tako da je prilikom štrajka u listopadu 1907. koalicija zauzela neodlučan stav. U odnosu prema kralju Wekerle je podržavao Instituciju monarha, iako nije cijenio F. Josipa, dok je prema prijestolonasljedniku gajio neskrivenu antipatiju. Na planu politike prema nacionalistima posebno se sukobio s predstavnicima hrvatsko-srpske koalicije, pa je čak predložio F. Josipu da ukine Hrvatski sabor (str. 280), što je uslijedilo u prosincu 1907. Efekt te politike vidljiv je na demografskoj karti Ugarske u vrijeme Wekerleova drugog predsjednikovanja: u razdoblju 1889.–1910. narastao je broj Mađara, evidentiran putem obilježja »jezik općenja«, sa 17,1% na 20,3%. Taj je postotak narastao zbog smanjenja udjela svih nacionalnih grupa, izuzev Poljaka.

Povlačenje iz politike u privatni život 1910.–1917. nije značilo i povlačenje iz institucija i organizacija koje su bile poluga njegove karijere i političkog djelovanja. U Wekerleovu »zemaljskom klubu« sastaju se najviđeniji i liberalni političari, stvaraju se i raspuštaju nove »stranke«, vodi se, jednom riječju politika. Međutim, grđ svog angažmana Wekerle provodi preko »Srednjoeuropskoga privrednog saveza«. Već od 1913. počinje se govoriti o njegovu povratku u politiku. Početak rata povezan je s novom financijskom politikom, koju Wekerle kritizira, stoga do povratka na mjesto predsjednika vlade, sada sedamdesetogodišnjeg Wekerlea, dolazi u kolovozu 1917. Vladin program i kabinet sastavljeni su provizorno, vlada nije mogla računati na većinu, te je stoga bila popustljiva u situaciji štrajkova koji su potresali zemlju. Wekerle osniva »Četrdesetosmašku ustavnu stranku« kao vladinu stranku, koja mora ujediniti sve stranke koje podržavaju njegovu politiku. Dana 13. ožujka 1918. Wekerle, Tisza i Andrássy su u službenom posjetu caru i traže kompromis u vezi s pitanjem izbornog prava. U sukobima oko proširenja izbornog prava pobijedila je »utvrda« linija I. Tisze. Ratna ekonomija i limitirajući izborni zakon prisilili su Wekerleov kabinet da u nacionalnom pitanju bude elastičniji. Tome je posebno pridonijelo i 14 Wilsonovih točaka, koje su podređene narode Monarhije potaknule na otpor.

U dva intervjua, koja su izašla nakon demisije, Wekerle izjavljuje da je planirao sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom, davanje Bosni i Hercegovini određene autonomije, kako bi suzbio antimadarsko držanje Hrvata (1918.). Bio je spreman, prema vlastitim navodima, ujediniti sve južnoslavenske zemlje, osim Srbije u jednu »Jugoslaviju« (str. 402), samo nije uspio steći potporu kralja, koji je, kako smatra, bio pod utjecajem A. Korošca, koji je bio za južnoslavensku državu, ali sa Srbijom. U sukobu s Bečom oko nove nacionalne politike, Wekerle i njegov kabinet podnose ostavku u listopadu 1918. Još uvijek u Beču Wekerle traži od svog nasljednika da se u carevom manifestu naglasi neraskidivost Monarhije.

U listopadu 1918. ubijen je Tisza, a Wekerleu je ponudeno da napusti zemlju. U režimu Bele Kuna, Wekerle je zatvoren u bolesničku ćeliju zatvora u Kőbánya. Na vlastito traženje premješten je u sanatorijum, gdje s Józsefom Szeterényem radi na planu rekonstrukcije Mađarske. Iz zatvora je pušten u kolovozu 1919. Siječnja 1920. dva kandidata iz političke strukture Monarhije javljaju se kao kandidati na izborima. Jedan od njih je Wekerle kao nezavisni kandidat. Programski govor koji je održao pokazivao je da je Wekerle postao popustljiv u nacionalnoj, ali ne i u socijalnoj politici. Izgubio je na izborima, na kojima je pobijedio kršćansko-socijalni blok. Ali u ožujku te godine, parlament je raspušten i uvedena Hortyeva diktatura. Antiboljševizam, politički katolicizam, antisemitizam i autoritet države, učinili su za novi poredak ideja i stvari Wekerlea nepotrebnim i nepogodnim. U pokušaju restauracije Mađarske, nakon povratka cara Karla iz izbjeglištva, Wekerle se vraća na visoka državnička i savjetnička mjesta. Umire u ljeto 1921. kao visoki državni savjetnik u mnogim institucijama.

Biografija Sándora Wekerlea je nezaobilazno djelo za svakoga koji se bavi poviješću Dvojne monarhije. Sándor Wekerle svojom dugom političkom karijerom, svojom ličnosti

i svojim porijeklom održava događanja u kritičnim trenucima Dvojne monarhije, ali i tip građanskog političara koji djeluje u jednom društvu u kojem vlada aristokracija i plemstvo. Njemačko porijeklo, humanističko obrazovanje, građanska svijest, iskustvo u talijanskoj kulturi, usmjerenost na vlastitu sliku Europe, usmjerenost na Mitteleuropu, a ne na Balkan, primat ekonomske misli pred oduševljenjem za nacionalno, stavljaju S. Wekerlea u red ostalih državnika tadašnje Europe. S druge strane, njegova politička djelatnost odvija se upravo kroz institucije tipične za mađarsko društvo. U kazinu, preko masonskih loža, na slobodnom sveučilištu, u »Srednjoeuropskom privrednom savezu«, kroz financijske ekspertize, on istupa kao predstavnik političkog sustava Bismarckova tipa, u kojem je Wekerle kancelar u borbi sa strankama u kojima bez obzira na njihov naziv, sjedi aristokracija. Wekerle je stoga realističan političar, ne samo zato što smatra financije sinonimom politike, već stoga jer osjeća kada, u dramatičnom trenutku, treba popustiti.

Ova knjiga posebno je korisna povjesničarima koji se bave Dvojnomo monarhijom, jer unosi sumnju u »objektivnost« političkog života u Ugarskoj, u objektivnost u radu njezina parlamenta, u sastav stranaka, u samostalnost vlade, u vladavinu »reda i poretka«, za koju se obično misli da karakterizira život Monarhije. Zanimljivo je, osim toga, da je upravo takva politika, upravo vladavina magnata, predsjednika banaka i dominacije Nijemaca bila predmetom kritike u riječkom corpusu separatumu. U razdoblju kada je Wekerle djelovao u međunarodnim financijskim institucijama i bio odvojen od vlasti, u Rijeci je ojačao pokret Hrvata, donesena je Riječka rezolucija, riječki autonomasi počeli su surađivati s predstavnicima hrvatsko-srpske koalicije. Nakon Wekerleova povratka u politiku autonomni pokret bio je ugušen, poglavito korupcijom, pri čemu je masonska loža »Sirius«, te njezino »svjetovno« udruženje – Lega autonoma, obavilo glavnu zadaću. Stoga »tajna« povijest pokazuje gdje je pravo sjedište vlasti, gdje su pravi centri odlučivanja, prava sjedišta moći.

Biografija S. Wekerlea to u znatnoj mjeri pokazuje.

Ljubinka Toševa-Karpowicz

ZBIGNIEW BRZEZINSKI, Izvan kontrole – globalna previranja uoči 21. stoljeća, Otvoreno sveučilište, 1994., Zagreb, 209 str.

Djelo Z. Brzezinskog (r. 1928.), bivšeg savjetnika za sigurnost u vrijeme američkog predsjednika Cartera (1976.–1980.), podjeljeno je u pet poglavlja: 1) Politika organiziranog ludila, 2) S onu stranu političkog osvještenja, 3) Globalna sila bez premca, 4) Dvojbe globalnog poremećaja i 5) Privid nadzora. Autorova je nakana da na osnovi dubokog povijesnog iskustva 20. stoljeća predvidi buduće političko-gospodarske odnose i one temeljne procese koji bi trebali označiti sljedeće stoljeće. Namjera mu je upozoriti na moguće nadvlada li nerazumnost u vođenju svjetske politike. Pri tome on odbacuje kao neosnovane teorije o kraju povijesti koje su se pojavile s padom Bertlinskog zida i urušavanjem komunističkog sustava. Premda su događaji s kraja osamdesetih godina ovog stoljeća trebali najaviti jednostavnu pobjedu demokracije, to se ipak još nije dogodilo. Zemlje liberalne demokracije same su se našle u krizi, a Brzezinski ključ neuspjeha pronalazi u tzv. permisivnom izobilju koje je nagrizlo moral i uzrokovalo isključivo isticanje materijalnih dobara. Stoga smatra da sve postkomunističke zemlje moraju biti vrlo oprezne kod preuzimanja oblika slobodnog tržišta, posebno ako se pri tome nude samo darvinističke varijante – opstanka najjačih.